

ИЛЮСТРАЦИИ:

Картините от проекта „Идентичност в художествените творби“ арт-симпозиум и пленер (Веспрем, 2016) са снимани от Димитър Русев.

УЧАСТНИЦИ:

Антония Дуенде и Боряна Перчинска (Германия)

Деси Денева и Кеворк Ванлян (България)

Мария Чьоргеи Тури, Миролюба Гендова, Милена Владимирова, Милена Младенова, Женья Бозукова и Петър Лукач (Унгария)

Любомир Николов (Сърбия)

Жорж Ру (Франция)

Иван Василчин (Румъния)

Маша Георгиева и Ралица Владимирова (САЩ)

НА КОРИЦАТА:

Иван Василчин: *Измамна свобода II*

ILLUSZTRÁCIÓ:

Az alkotásban zárt identitás plein air és kiállítás (Veszprém, 2016) műveit Ruszev Dimitar fényképezte.

ALKOTÓK:

Antonia Duende és Borjana Percsinszka (Németország)

Deszi Deneva és Kevork Vanlyan (Bulgária)

Csörgey Turi Mária, Gendova Miroljuba, Vladimirova Milena, Mladenova Milena, Bozukova Zsenja és Lukács Péter (Magyarország)

Ljubomir Nikolov (Szerbia)

George Roux (Franciaország)

Ivan Vaszilcsin (Románia)

Masa Georgieva és Ralica Vladimirova (Egyesült Államok)

A BORÍTÓN:

Ivan Vaszilcsin: *Hazug szabadság II*

КОЛЕЛО

Всеки превод ми е любим
*Интервю на Емил Басат
с преводачката Нели Димова*

КАРОЙ КОШ

Родът Врана
Превод: Нели Димова

ГРАВИТАЦИЯ

КРАСИМИРА КРЪСТАНОВА

Смопански миграции,
институции и организационен
живот на българите в диаспора

ИВАН ДУЙЧЕВ

Рилският светец
и неговата обител

СТРАНИЦИ

ЗДРАВКА ЕВТИМОВА

Една и съща река
(Откъс)

ЗА ДЕЦАТА

ЮЛИЯ СПИРИДОНОВА-ЮЛКА

Джиго заминава за пустинята
(и груги приказки)

ЗА АВТОРИТЕ

KERÉK

5

Minden fordítás a kedvencem
*Emil Baszat interjúja
Neli Dimova fordítóval*

Kovács Lajos Gergely fordítása

25

KÓS KÁROLY

Varjú nemzetség

GRAVITÁCIÓ

39

KRASZIMIRA KRASZTANOVA

Gazdasági migráció, intézmények
és szervezeti élet a diaszpórában élő
bolgárok körében

Kovács Lajos Gergely fordítása

49

IVAN DUJCSEV

A rilai szent és az ő kolostora

Csikhelyi Lenke fordítása

OLDALAK

71

ZDRAVKA EVTIMOVA

Ugyanaz a folyó (Részlet)

Csikhelyi Lenke fordítása

GYEREKEKNEK

83

JULIA SZPIRIDONOVA-JULKA

Dzsigo elutazik a sivatagba
(és más mesék)

Iván Andrea fordítása

96

A SZERZŐKRŐL

Много се радвам, че макар и в последния момент Нели Димова се съгласи да бъде включена в тази книга. А ролята ѝ за реализацията ѝ е немалка, тъй като тя осъществи контактите ми с Габи Хаджикостова и Светла Кьосева. Тя ми съдейства и при редактирането на разговора ми с Тошо Дончев и с превода на някои негови текстове. Като организатор на проявите на УКИ участва активно в подготовката и провеждането на съвместните инициативи на Института и Организацията на евреите в България „Шалом“. Сърдечна, отзивчива и готова винаги да помогне, тя прояви скромност по отношение на преводаческия си опит. Но характерът на задълженията ѝ в УКИ предполага ежедневна работа с унгарския език, така че за мен бе интересен и този аспект от преводаческата практика.

Превела е следните книги:

Дежьо Костолани. Нерон, кървавият поет.

Роман. София: Колибри, 2015.

Лайош Грендел. Камбаните на Айнщайн.

Роман. София: Гутенберг, 2013.

Кристина Тот. Баркод.

Сборник новели. София: Ерго, 2012.

Езиков редактор на книги от Андраш Петьоц, Вилмош Кондор, Дьорд Фердинанди, Милан Фюш.

Превеждала е и следните автори: Карой Кош, Дьорд Шниро, Михай Золтан Над, Миклош Месьой, Геза Фехер, Жолт Пожгаи и др. Освен разкази, романи и статии тя е превеждала и театрални пиеси.

Nagy örömmre szolgál, hogy Neli Dimova, ha az utolsó pillanatban is, de beleegyezett, hogy szerepeljen ebben a kiadványban. Megvalósulásában nem kis szerepe volt, mivel az ő révén vehettem fel a kapcsolatot Hadzsikosztova Gabival és Kjoszeva Szvetlával. Segítségemre volt a Doncsev Tosóval készített interjú szerkesztése során is, és lefordította számomra az író néhány szövegét. A Magyar Kulturális Intézet rendezényszervezőjeként aktívan részt vesz az intézet és a Bulgáriai Zsidók Shalom Szervezete közös kezdeményezéseinek előkészítésében és lebonyolításában. Szívélyes, figyelmes, mindig segítőkész, s szerényen válaszolt, amikor fordítói tapasztalatairól kérdeztem. Az MKI-ben végzett munkája azonban megköveteli a magyar nyelv napi szintű használatát, s engem a fordítói gyakorlatnak ez az oldala is érdekelt.

A következő könyveket fordította le:

Kosztolányi Dezső: Néró, a véres költő.

Regény. Szófia, Kolibri, 2015.

Grendel Lajos: Einstein harangjai.

Regény. Szófia, Gutenberg, 2013.

Tóth Krisztina: Vonalkód.

Novelláskötet. Szófia, Ergo, 2012.

Nyelvi lektorként közreműködött Petőcz András, Kondor Vilmos, Ferdinandy György és Füst Milán műveinek bolgár kiadásában.

Fordított a fentiekén kívül Kós Károlytól, Spiró Györgytől, Nagy Zoltán Mihálytól, Mészöly Miklóstól, Fehér Gézától, Pozsgai Zsoltól és másoktól is. Az elbeszélések, regények és cikkek mellett színdarabokat is átültetett.

ЕМИЛ БАСАТ *Разкажи ми накратко за себе си, за родителите си, за годините на учение.*

НЕЛИ ДИМОВА Родена съм на 6 май 1974 г. във Варна и съм първият преводач в нашия род. Баща ми почина, когато бях на девет години. Израснах с една строга майка, която много държеше на книгите и на ученето, и с по-голям брат, който винаги ми е бил опора и ме е подкрепял в моментите на несигурност. Майка ми настояваше да уча упорито, да изкарвам само шестици, искаше да ме види извън нейната „работническа“ среда. Тя си ме представяше като лекар, но мен ме привличаха съвсем различни неща – обичах пеенето и чуждите езици, така че посещавах детско-юношеската опера във Варна и завърших немската гимназия, откъдето имам прекрасни спомени. Тогава канеха преподаватели от ГДР, в нашето училище по мое време имаше едно симпатично семейство, Хари и Лори Вицман, които ни преподаваха на немски език химия, биология, история и география и това бяха най-забавните учебни часове в живота ми.

Висшето си образование завърших в София, специалност „Унгарска филология“. За жалост нямаше много възможности за пътуване до Унгария, защото по мое време студентите сами трябваше да финансират тези обучения, но затова пък, когато се случеше, гледах максимално да се възползвам – което ще рече, че не излизах от библиотеките, тогава такава беше представата ми за добре оползотворено време. Огромна заслуга за израстването ми в езика освен българските преподаватели имаха и гост-лекторите от Унгария, унгарците, преподаващи в катедрата в СУ, Мария Винце, Дьорд Арато, Лайош Коложи, Дьозьо Такач. Не знам дали след това е имало випуск с толкова много преподаватели унгарци на едно място. Всеки един от тях ми даде нещо раз-

лично. Мария Винце ни учеше на произношение, перфектна беше, даваше ни аудиокасети със записи на думи и изрази, изчетени от нея – да си ги слушаме вкъщи (това в днешно време може и да изглежда странно, но тогава нямаше интернет, нямаше други начини да получим достъп до „унгарския звук“, освен грамофонните плочи, но къде ти, като живееш в Студентски град). Дьорд Арато ни „поставяше“ в унгарска среда – да се говори само на унгарски, да се чете само на унгарски, да се тълкуват текстовете. Той ни учеше да работим с унгарския тълковен речник, елементарно наглед, но всъщност много важно за унгаристите, защото нямаше голям унгарско-български и българо-унгарски речник. Работим по едни джобни речничета от 70-те и 80-те години на миналия век и по чужди речници през трети език. Лайош Коложи ме научи, че в историята и най-дребният детайл не е за пренебрегване, той например ми писа петица по унгарско странознание само защото не улучих една година, тази на битката при Мохач – 1526, когато унгарците падат под турска власт. Е, вече я знам, не съм я забравила оттогава. При Дьозьо Такач четяхме много текстове, той винаги ни заразяваше с доброто си настроение.

ЕБ *Как стана унгаристка, какъв е подтикът да се занимаваш с унгарски език? Какво те привлече в него?*

НД След като завърших немската гимназия във Варна, реших, че най-добре ще е да следвам някоя рядка филология, език, който се владее от малцина в България, за да мога да си намеря по-лесно работа. При попълването на формуляра за кандидатстване записах немска филология на трето място, макар че изобщо не исках да посветя следващите пет години от живота си отново само на немския, и останаха новогръцка и унгарска филология, които не знаех как

EMIL BASZAT *Mesélj röviden magadról, szüleidről, iskolaéveidről!*

NELI DIMOVA 1974. május 6-án születtem Várnában, és én vagyok az első fordító a családban. Édesapámat kilencévesen elvesztettem. Szigorú édesanya nevelt fel, aki nagyon sokra tartotta a könyveket és a tanulást. Van egy bátyám is, aki mindig a támaszom volt, mellettem állt a bizonytalanság pillanataiban. Anyám ragaszkodott hozzá, hogy szorgalmasan tanuljak, mindig színjeles legyek. Azt akarta, hogy felülemelkedjem az ő „munkakörnyezetén“. Orvosnak képzeltem el, de engem egészen más dolgok vonzottak: szerettem énekelni és idegen nyelveket tanulni, így hát eljártam a várnai gyermek- és ifjúsági operába, és a német gimnáziumban végeztem, amelyről csodálatos emlékeim vannak. Akkoriban az NDK-ból hívtak vendégtanárokat, az én időmben egy nagyon szimpatikus házaspár jött, Harry és Lori Witzmann, németül tanítottak nekünk kémiát, biológiát, történelmet és földrajzot. Ezek voltak életem legélvezetesebb tanórái.

Egyetemi tanulmányaimat Szófiában végeztem magyar filológia szakon. Sajnos nemigen volt lehetőség Magyarországra utazni, mert akkoriban a hallgatóknak maguknak kellett finanszírozniuk az efféle tanulmányutakat. Ezért amikor mégis sikerült kijutnom, igyekeztem maximálisan kihasználni – ami azt jelenti, hogy ki sem léptem a könyvtárból. Akkor ez volt az elképzelésem a hasznosan eltöltött időről. Nyelvtudásom fejlődésében a bolgár tanárokon kívül nagy szerepe volt a tanszék Magyarországról érkezett vendéglektorainak, Vincze Máriának, Arató Györgynek, Kolozsi Jánosnak és Takács Győzőnek. Nem is tudom, volt-e még egy olyan évfolyam, amelynek ennyi magyar tanára volt egyszerre. Mindegyiküktől valami mást kaptam. Vincze Mária kiejtésre tanított minket. Nagyszerű volt: magnófelvételeket kaptunk tőle általa felolvasott szavakkal és kifejezésekkel, hogy otthon hallgathassuk. (Ez ma

talán furcsán hangzik, de akkoriban nem volt még internet, nem volt más hozzáférésünk a „magyar hanghoz“, legfeljebb a hanglemezek, de azokkal az egyetemi városban ugyan mit kezdhettünk volna!) Arató György „magyar környezetbe helyezett“ minket: csak magyarul beszélünk, csak magyarul olvastunk, szövegeket értelmeztünk. Megtanított a Magyar Értelmező Kéziszótárral dolgozni, ami látszatra nem nagy dolog, de a hungarológusoknak rendkívül fontos, mivel nem létezik magyar-bolgár és bolgár-magyar nagyszótár. A 70-es és 80-as években készült kéziszótárakkal vagy harmadik nyelvű szótár közvetítésével dolgozunk. Kolozsi János tanított meg arra, hogy a történelemben a legkisebb részletet sem szabad elhanyagolni. Egyszer például azért nem kaptam tőle jelest magyar országismeretből, mert nem találtam el egy évszámot, a mohácsi csatáét, 1526-ot, amikor Magyarország török uralom alá került. Most már persze tudom, azóta nem felejtettem el. Takács Győzőnél rengeteg szöveget olvastunk, jókedve mindig ragados volt.

ЕБ *Hogyan lett belőled hungarológus, mi készítetted arra, hogy magyar nyelvvel foglalkozz? Mi vonzott hozzá?*

НД A várnai német gimnázium elvégzése után úgy döntöttem, legjobb lesz, ha valami ritkább nyelvet tanulok, amit kevesen beszélnek Bulgáriában, mert így könnyebben találok majd munkát. A jelentkezési lap kitöltésekor harmadik helyre beírtam a német filológiát, noha egyáltalán nem állt szándékomban még öt évet kizárólag a németnek szentelni. Maradt az úgörgög és a magyar, melyek közül nem tudtam eldönteni, melyiket tegyem az első helyre. Iskolatársaim, akikkel Szófiába jöttem, azt mondták „írd csak az úgörgögöt előre, Görögország közelebb van“. Német filológiára vettek fel. Egy teljes hétig sírtam. Később feljebb kerültem a rangsorban, felvettek magyar filológiára. Erre megint jöttem a könnyek. Már hozzászoktam a gondolathoz, hogy németet fogok

да подреда на първите две места. Моите съученици, с които бях дошла в София, ми казаха: „Я напиши новогръцка на първо място, че Гърция е по-близо“. Приеха ме немска филология. Цяла седмица ревах. После се изкачих в класирането, приеха ме унгарска филология. Пак сълзи. Защото вече бях свикнала с мисълта, че ще уча немска филология. Унгарска филология вече не ми звучеше престижно. Така че пак ревах. Сега пък от страх, че отново ще се изкача в класирането и ще вземат да ме приемат новогръцка филология. Не ме приеха. И слава богу. Ако не се лъжа, в последната година от следването целият курс по новогръцка филология, първият випуск, при едно пътуване в Гърция заедно с техния професор катастрофираха и оцеля една-единствена студентка.

До този момент от живота ми единственият ми досег с Унгария бяха две книги – „Бъди добър до смърт“ на Жигмонд Мориц и „Карнавал“ на Магда Сабо, и голямата любов на моя брат, една много сладка унгарка. Вкъщи беше пълно с картички и писма на унгарски.

В началото започнах да уча унгарски просто като нещо ново. Но по-нататък, с първите уроци по граматика, с книгите, ме заплени невероятната мелодичност на езика, изключителната му изразителност, с малко можеш да кажеш много. За да преведеш една унгарска дума, за всяка нейна отделна наставка ще ти бъдат нужни отделни български думи, което си е особеност на аглутиниращите езици. От голямо значение беше и това, че първият ни интензивен курс по езика се провеждаше в Унгарския културен институт, по онова време на „Цар Освободител“ срещу Руската църква. Беше отделена зала за нашето обучение, в паузите си купувахме нещо за пиене от барчето и сядахме на масичките между карти-

ните в изложбената зала, беше прекрасно, чувствахме се все едно бяхме в Унгария. За около двацетина дни забравих за съмненията си в престижността на унгарската филология.

ЕБ *С какво те привлякоха и какви проблеми ти създаде работата над преводите на Костолани, Грендел и другите преведени от теб автори в отделни книги и участия в сборници? Разкажи за някои от преживяванията, свързани с тези преводи.*

НД С изключение на случаите, когато ми възлагат преводи, сама избирам авторите и произведенията, които да превеждам. Гледам езикът да ме грабне, сюжетът да е интересен. Винаги много се вълнувам дали ще се получи магията, когато превеждам. Често, докато четем творбата на оригиналния език, изобщо нямаме представа колко трудна ще е тя за превод, това става ясно едва в процеса на работата.

Аз навлязох и опознах унгарската култура предимно чрез литературата, и по-точно чрез класиците. Затова за мен беше изключително щастие и привилегия да превеждам Дежьо Костолани, един от класиците на унгарската литература. От големите му романи на български не беше преведен дебютният му, за император Нерон. Много неща ме привлякоха в него – езикът, страхотният емоционален заряд в думите, историята, човешките съдби, това, че не са представени еднозначно, няма само черни и само бели образи. Нерон в началото съвсем не е това чудовище, в което впоследствие се превръща, Британик изглежда нежен и обичлив, но в същото време е ужасно пасивен, Сенека е мъдър, но и някак си раболепен, колкото и да е мъдър, очевидно не е толкова добър тълкувател и ваятел на характери, защото въпреки поученията му възпитаникът му се стромолясва главоломно, Попея Сабина е истинска, пълнокръв-

танulni, és a magyar filológia már nem hangzott olyan nagy presztízssűnek. Így hát megint csak sírtam. Aztán már azért sírtam, mert féltem, hogy megint feljebb kerülök, és újjörög filológiára vesznek fel. Nem így történt. S hozzáteszem: hála Istennek. Ha jól emlékszem, az utolsó évemben az egész újjörög filológia szak, az első évfolyam, egy görögországi utazáson professzorával együtt balesetet szenvedett, melyet egyetlen lány élt túl. Addig a pillanatig Magyarországgal való kapcsolatokat csupán két könyv – Móricz Zsigmond *Légy jó mindhaláláig*ja és Szabó Magda *Álarcosbálja* – jelentette, valamint bátyám nagy szerelme, egy kedves magyar lány. Az otthonunk tele volt magyar képeslapokkal és levelekkel. A magyar nyelvet eleinte csak úgy tanultam, mint valami érdekes újdonságot. Később azonban, az első nyelvtani leckék után a könyvek révén rabul ejtett a nyelv hihetetlen dallamossága, kivételes kifejezőkészsége, ahogy kevés szóval képes sokat mondani. Ahhoz, hogy egy magyar szót lefordítsunk, minden egyes toldalékához külön bolgár szóra van szükség, ami az agglutináló nyelvek sajátja. Komoly jelentősége volt annak is, hogy első intenzív nyelvi kurzusunkat a Magyar Kulturális Intézetben tartották, mely akkor a Car Oszvododitel úton, az orosz templommal szemben működött. Külön teremben tanultunk, szünetben vettünk valami innivalót a büfében és leültünk a képek között elhelyezett kis asztalokhoz a kiállítóteremben. Csodás érzés volt, mintha Magyarországon lettünk volna. Úgy húsz nap után el is feledkeztem a kételyeimről a magyar filológia presztízst illetően.

ЕБ *Mivel vonzottak és milyen problémákat okoztak Kosztolányi és Grendel művei és a többi szerző, akiket külön kiadványban vagy gyűjtemények számára fordítottál? Meséj néhány élményedről ezekkel a fordításokkal kapcsolatban!*

НД Azon esetek kivételével, amikor felkérnek egy fordításra, magam választom meg, kitől és

mit fordítok. Fontos, hogy megragadjon a nyelvezet, s hogy a történet érdekes legyen. Mindig nagyon izgulok, hogy megtörténik-e a varázslat, amikor fordítok. Ha idegen nyelven olvassunk egy művet, sokszor fogalmunk sincs, milyen nehéz lesz lefordítani. Ez csak a munka folyamán derül ki. A magyar kultúrába való belépést számomra elsősorban az irodalom, azon belül is a klasszikusok jelentették. Ezért is óriási öröm és kiváltság volt számomra, hogy Kosztolányi Dezsőt, a magyar irodalom egyik klasszikusát fordíthattam. Nagy regényei közül az első, Néróról szóló még nem volt lefordítva bolgárra. Sok minden vonzott benne: nyelvezete, szavainak csodálatos érzelmi töltete, a történet, az emberi sorsok, az, hogy ezeket nem egyoldalúan mutatja be, nincsenek kizárólag fekete és fehér alakok. Néro eleinte korántsem az a szörnyeteg, akivé később válik, Britannicus gyengédnek és szeretetreméltónak látszik, de

ло оцеляването на човека, но и около оцеляването на хората от малцинствата, какъвто е и главният герой, унгарец в центъра на събитията в Словакия.

ЕБ *Обръщала ли си се към превежданите от теб автори за уточнения и разяснения на някои „тъмни“ места в текстовете им?*

НД Има автори, които предпочитат да им бъдат зададени само въпроси по същество, и други, които се радват и на най-незначителните. Трябва много внимателно да се разграничават двата вида автори, за да се избегнат недоразумения.

Важно е да можеш да контактуваш с автора, защото не всичко е по речниците или пък в интернет. Затова аз лично се обръщам към авторите за уточнения и разяснения. Кристина Тот например ми изпрати готов списък от сборника „Баркод“ с трудностите според нея при тълкуването и превода. Оказаха се полезни препратки към немскоезичните преводачи, които помогнаха и на мен. В подобни случаи, разбира се, съществува и опасността авторът да смята едни неща за по-важни и по-трудни за интерпретация, а други за несъществени, а всъщност именно те да са препъникамък за преводача. Нещата не са универсални. При Костолани от голяма помощ ми беше критическото издание на романа, изработено от цял колектив, в което има от пиле мяко – кореспонденции на автора във връзка с написването на романа, във връзка с преводите на романа на различните езици, справка за всички латински названия, имена и събития, тълкувания на изречения, препратки и цитати от произведенията на Тацит и Светоний, които Костолани е използвал като исторически източник, както и всички варианти на книгата до окончателния, включително и сканирани страници от ръкописа му. Изключително полезна книга.

ЕБ *Имаш ли предпочитан автор и произведение, любим превод?*

НД Много обичам класиците – Миксат, Мориц, Костолани, и задграничната унгарска литература – Андраш Шютьо, Адам Бодор, а в момента превеждам и един автор от Закарпатието – Михай Золтан Над. Много харесвам и някои съвременни унгарски автори. Имам предпочитания към историческата художествена литература, бих превеждала всичко, свързано с нея – освен удоволствие обичам да получавам от книгите и знания за хора, събития, епохи, да се потопявам в ситуации, в които едва ли някога бих могла да се озова, но книгите ми го позволяват. Искан ми се освен това тези книги да са интересни и за читателите, а не да отлежават и прашасват по рафтовете в книжарниците и библиотеките. Искан като вляза в книжарница, на видно място и у нас да са поставени книги на Петер Естерхази, Дьорд Драгоман, Петер Надаш и ред други унгарски автори, както например е в Германия, да не говорим за изчерпан тираж, какъвто е случаят с Кристина Тот в Австрия.

Всеки превод, с който съм се справила, от който съм се почувствала удовлетворена, ми е любим. Последният е от трансилванския писател Карой Кош, влюбих се в езика му – архаичен, безглаголен, някак застинал във времето, в историята за три поколения „особняци“ трансилванци от епохата на князете Габор Бетлен и Дьорд Ракоци II през XVII век.

ЕБ *Учителите ти в превода?*

НД Николина Атанасова, прекрасна, прецизна, с невероятен усет за езика, за детайлите в езика, и много мила и отзивчива, истински преводач от старото поколение. За жалост, тази година (2015 – б.ред.) ни напусна. От разговорите ми с нея разбрах, че имаме много сходни интереси, авторите,

Tetszett a humora, az ironiája, és az is, hogy a főhősök Bulgáriába mentek nyaralni, még hozzá nem is akárhová, hanem szülővárosomba, Várnába. Egyesek talán sokallhatják a regényben az abszurd szituációkat, de hát ami akkoriban normálisnak számított, mai szemmel annyira abszurd, hogy csak mosolyogni tudunk rajta. Számomra nagyon univerzálisnak tűnik a történet – Pozsonyban játszódik, én mégis úgy érzem, hogy az események színhelye Bulgária. Ennyire hasonlítottak egymáshoz országaink rezsimjei! Ez a könyv pellengérre állítja a totalitarizmust, világá kiáltja a hazugságokat, még hozzá micsoda ironiával! Úgy gondolom, Grendel hihetetlenül jól oldotta meg ezt a feladatot. A Grendellel kapcsolatos problémákról kérdeztél, de nekem Tóth Krisztina *Vonalkódja* jut eszembe, s az, hogy milyen nehéz volt tizenöt szókapcsolatot kitalálni a „linija” („vonalkód”) szóval úgy, hogy megfeleljenek az adott elbeszélés tartalmának, és változtatás nélkül szerepeljenek a szövegben. Végül tizennégy sikerült, ezt aztán tizenháromra csökkenttem – nem akartam, hogy a könyv címe „Kodovi linii” („Kódsorok”) legyen, mert a „Barkod” („Vonalkód”) szó mindent magában foglal, amit a szocializmus idején a Nyugat fogalmához társítottunk, s összességében ez az összekötő kapocs a könyvet alkotó történetek között, a bélyeg, melyet életünk e szakasza hagyott sorsunkon és jellemünkön. A „húzni egy vonalat” kifejezést szintén nem tudtam úgy lefordítani, hogy benne legyen a „linija” szó. Nem tudtam, s belenyugodtam, hogy néha egyszerűen lehetetlen megoldást találni. Ez eleinte hiányosságnak tűnik, de minél mélyebben elmerül az ember egy adott nyelvben, annál inkább megérti, hogy valójában ez a nyelvek szépsége.

ЕБ *Grendel Einstein harangjai című regénye groteszk-abszurd, nyelve tele van paradoxonnal és ironiával – felfedeztél valamiféle érintkezési pontokat bolgár művekkel?*

НД Nehéz kérdés, és nem hiszem, hogy pon-

tos válasz adható rá. Először Alek Popov „Miszija London” (*Londoni küldetés*) című műve jutott eszembe, ez azonban inkább ironikus, nincs meg benne az a szarkazmus, és az abszurditása is más – inkább a népléktanban, mint az ideológiában gyökerezik. Egy másik könyv, amely bizonyos fokig emlékeztet a Harangokra, Hriszto Karasztojanov „Szaprotiva.net”-je (*Ellenállás.net*); ebben bolondokkal találkozunk, akik talán nem is bolondok, és olyan helyzetekkel, amelyek abszurdnak tűnnek, de valójában nem is annyira azok. Most olvasok egy könyvet, amelyet már bátrabban neveznék abszurd történetnek – Kraszen Kamburov „Oszijanie dnesz” (*Ragyogás ma*) című művét. Ebben viszont az erotikumot kissé túlzottnak érzem, a Harangokban a szerelmi sz

които харесваме, в по-голямата си част се припокриват. Много уча в ежедневната си работа в Института и от моята колежка, преводачката Юлия Крумова. Още съм в началото на пътя. Уча от всички колеги преводачи, които съм редактирала, както и от колегите, които редактират моите преводи. Възхищавам се на преводачи и от други езици, понякога си купувам книги само защото са преведени от конкретен преводач.

ЕБ *Работата ти в УКИ е свързана с ежедневна практика и с двата езика. Какви качества се изисква да притежава един преводач, работещ в тази културна институция, с какво се отличава тази специфична дейност от „чистия“, художествен превод? Какво ти даде тя и какво ти отне?*

НД Може би трябва да се направи едно разграничение. Под „чист“, художествен превод ти имаш предвид писмения превод, а в ежедневната ми работа по-скоро се налага да работя като устен преводач и да правя писмени преводи за текущи нужди – биографии, справки, откъси от произведения, кореспонденции и т.н. За това са нужни освен добро познаване на двата езика, бързи реакции и здрава психика. Когато ежесечно пристигат автори – художници, музиканти, писатели – и всеки от тях е различен, човек трябва да е адаптивен. Аз също така организирам самите прояви и покрай тази работа понякога нямам възможност за предварителна подготовка за превод, така както бих желала да я направя. Писателите например, като излизат пред публика, не винаги се съобразяват с това, че в повечето случаи са неизвестни за българския читател, на когото тепърва предстои да чете преведената им книга, обикновено най-запознати с него и творбата му са преводачът, редакторът, издателят и литературният критик. Стига се до конфузни ситуации, не знаеш как да преведеш нещо, защото е свърза-

но с текста на цялата книга, или с конкретен разказ, с който не си имал възможност да се запознаеш. Работата в УКИ като преводач изисква да се запознавам предварително с текстове, с биографии на гостите, рецензии, анотации.

При писмените преводи за всекидневни нужди нямаш възможност за продължително мислене, преработване и отлежаване, както е при „чистия“ художествен превод. Всичко е на бързи обороти.

Тази работа ми даде много нови познания. Даде ми много разнообразие, идват писатели, фотографии, музиканти, художници, което много ме обогатява като преводач. Не знам дали ми е отнела нещо. Звучи като клише, но човек, губейки нещо, печели друго. В този смисъл мога да кажа, че нищо не ми е отнело.

ЕБ *Редактирала си множество текстове на колеги преводачи от унгарски. Защо тази дейност все повече се negliжира от издателите?*

НД Аз не смятам, че редакторската работа се подценява чак толкова от издателите. Напротив, впечатлението ми е, че всеки издател се стреми да набави редактор. Хубаво е обаче една книга да мине през двойна редакция – езикова и стилова. Да се потърсят пропуските, неточностите, защото те са неизбежни, случват се и на най-добрия преводач. Макар че за жалост и редакторът не е застрахован от грешки. Предполагам, че причината да се избягва старателната работа с редактор са сроковете и липсата на пари. И нека да уточня, аз съм езиков редактор, проверявам коректността на преведения текст, верността му с оригинала. Стиловата редакция си е друга професия, и по-скоро тя е negliжирана. Навремето е имало цели редколегии с познавачи на конкретния чужд език и българисти, които са четели и препрочитали преводите. Иначе

kem is sokat segített. Ilyen esetekben persze fennáll a veszélye, hogy a szerző egyes dolgokat fontosabbnak és nehezebben értelmezhetőnek tart, míg másokat lényegtelennek, és a fordítónak éppen az utóbbiakba törik bele a bicskája. Nem lehet általánosítani. Kosztolányi esetében óriási segítséget jelentett a regény kritikai kiadása, amelyet egy egész kollektíva készített, és amelyben tényleg minden megtalálható, amit csak el lehet képzelni – a szerzőnek a regény megírásával és a különböző nyelvekre való lefordításával kapcsolatos levelezése, a latin kifejezések, nevek és események teljes listája, kifejezések értelmezése, utalások és idézetek Tacitus és Suetonius műveiből, amelyeket Kosztolányi történeti forrásként használt, valamint a könyv minden változata a végleges bezárolag, beleértve a kézirat szkennelt lapjait is. Rendkívül hasznos kiadvány.

ЕБ *Van szerző vagy mű, akit ill. amit különösen kedvelsz? Van kedvenc fordításod?*

НД Nagyon szeretem a klasszikusokat – Mikszáthot, Móriczot, Kosztolányit, valamint a határon túli irodalmat – Sütő Andrást, Bodor Ádámot, és éppen most fordítok egy kárpátaljai írótól, Nagy Zoltán Mihálytól. Nagyon tetszenek egyes kortárs magyar írók is. Legjobban a történelmi témájú szépirodalmat kedvelem, ezen belül bármit szívesen lefordítanék. Szeretem, ha a könyvektől az élvezeten felül ismereteket is kapok emberekről, eseményekről, korokról, ha segítségükkel olyan helyzetekbe élhetem bele magam, amilyenekbe nélkülük aligha kerülhetnék. Emellett az is a vágyam, hogy ezek a könyvek az olvasóközönséget is érdekeljék, s ne csupán a könyvesboltok és könyvtárak polcain porosodjanak. Azt szeretném, hogy ha itt nálunk belépek egy könyvesboltba, jól látható helyen találjam Eszterházy Péter, Dragomán György, Nádas Péter és még egy sor más magyar szerző műveit, ahogy például Németországban is, hogy a Tóth Krisztina iránti óriási ausztriai keresletről ne is beszéljük.

Minden fordítás, amelyet sikeresen megoldottam, amely elégedettséggel töltött el, a kedven-cem. A legutóbbi egy erdélyi író, Kós Károly művéből készült. Beleszerettem a nyelvébe – archaikus, kevés igével élő, mintha megállt volna az időben, a történelemben. Erdélyi „különcök” három nemzedékéről szól Bethlen Gábor és II. Rákóczi György fejedelem korából.

ЕБ *Kik voltak a mestereid a fordításban?*

НД Nikolina Atanaszova – ragyogó, precíz, hihetetlen érzékkel a nyelv, a nyelv finomságai iránt, emellett végtelenül kedves és figyelmes, igazi régi vágású fordító. Sajnos idén (2015) itt hagyott minket. Beszélgetéseinkből kiderült, hogy nagyon hasonló az érdeklődésünk, nagyjából ugyanazokat a szerzőket kedveljük. Sokat tanulok a mindennapi munkám során is az inté

аз досега имах щастието да редактирам текстове на колеги, които много изпитват и проверяват всичко, работата ми с тях беше истинско удоволствие.

Ако напоследък нещо се пренебрегва много, то това може би е по-скоро коректорската работа, на гърба на изданията виждам винаги името на коректор, но като разлиствам книгата, това не винаги личи. Особено голям проблем според мен това е при детската литература, защото оттам се учат нашите деца. Как да възпитаеш у детето си усет за правилното, като се среща непрекъснато с грешки? Моят син, докато чете, непрекъснато вижда неточностите, даже веднъж се обърна към един издател, който след това помоли сина ми да му изпрати списък с грешките, които да бъдат отстранени в следващото издание, постъпи стряхотно и показа отношение, а това не се забравя. Мисля, че всички издатели трябва да бъдат ангажирани с качеството на книгите и да не подценяват нито един аспект на книгата – превод, редакция, корекция, оформление.

ЕБ *Коя дейност ти доставя повече радост – редактирането или превода и защо?*

НД Повече и радост, и предизвикателство, и удовлетворение ми доставя преводът, при редакцията съм само един помагач, втори-ят чифт очи. Като редактор съм длъжна да изчета книгата, да се запозная с автора в не по-малка степен, да проучвам и проверявам, но не аз съм преводачът. Моята задача, освен да открия неточностите, да помогна за отстраняването им, да обърна вниманието на преводача върху някои проблеми, е и да пазя стила на преводача, да не налагам моя. От друга страна обаче ме радва ролята на редактор, защото получавам възможност да работя по книги, които не са били възложени на мен.

Да не забравя, задължително е редак-

торът, освен добър, и да е добронамерен. Да не търси под вола теле, ясно е, че едно нещо може да се каже по поне още два различни начина. Ако преводачът вече е посочил добър превод, кому е нужно да се поправа? Задължително условие е преводачът и редакторът да разбират, че имат обща крайна цел – в ръцете на читателите да попадне възможно най-доброто четиво.

ЕБ *Какво мислиш за превода на поезия по подстрочник – до каква степен той се доближава или отдалечава от оригинала?*

НД Смятам, че полемиката да се прави ли превод по подстрочник или не, е излишна. Сполучливата комбинация между владее-не на унгарски и поетическа дарба е рядко срещана. Ако преводачът успее да предаде формата, съдържанието и духа, нека го прави. А който умее само едното – да предаде съдържанието и да даде бележки по формата, нека да предостави на друг възможността да предаде духа. Друг е въпросът дали и тогава изобщо ще се получи. Аз лично не превеждам поезия, но съм правила подстрочници и от едни според мен непреводими и непредаваеми на български стихове на Йозеф Уташи в интерпретацията на Иван Цанев се получиха прекрасни творби.

Има обаче нещо, което е малко дразнещо: обидно е, че работата на преводача на подстрочника нерядко се подценява. Имам предвид, че често имената на авторите на подстрочниците просто липсват.

ЕБ *Бих искал да се върнем към последния ти превод, излязъл наскоро – „Нерон, кървавият поет“ от Костолани. Какво е мястото на този роман в унгарската литература и как е възприеман в Унгария и по света?*

НД Винаги много съм искала да превеждам унгарски класици въпреки всеобщото схващане, че са остарели и не толкова интересни за днешния читател, който иска

tudnia kell alkalmazkodni. Magukat a rendezvényeket is szervezem, és e mellett a munka mellett néha nincs lehetőségem annyira felkészülni a tolmácsolásra, amennyire szeretnék. Az írók például, amikor kilépnek a közönség elé, nem mindig veszik figyelembe, hogy a legtöbb esetben teljesen ismeretlenek a bolgár olvasók számára, akik még csak most fogják kezükbe kapni a lefordított könyvet; általában leginkább a fordító, a lektor, a kiadó és a kritikus ismerik őket és művüket. Ez kínos helyzetekhez vezet: az ember nem tudja, hogyan fordítson le valamit, mert a teljes könyv szövegéhez kapcsolódik, vagy egy konkrét elbeszéléshöz, amit még nem volt lehetősége elolvasni. Az MKI-ben végzett tolmácmunka megköveteli, hogy előre megismerkedjem a szövegekkel, a vendégek életrajzával, recenziókkal, ismertetőkkal. A napi feladatokkal összefüggő írásos fordítások esetén nincs idő hosszú gondolkodásra, átdolgozásra, érlelésre úgy, mint a „tisztá” műfordításnál. Minden nagy fordulatszámom pörög. E munka révén számos ismeretséget szereztem. Rendkívül változatos – írók, fényképészek, zenészek, festők látogatnak el hozzánk, és ez mint fordítónak, szélesíti a látókörömet. Hogy megfosztott-e valamitől, nem tudom. Közhelynek hangzik, de az ember minden veszteséggel nyer is valamit. Ebben az értelemben azt mondhatom, semmitől sem fosztott meg.

ЕБ *Sok szöveget lektoráltál magyarról fordító kollégáktól. Mit gondolsz, miért hanyagolják el a kiadók egyre inkább ezt a tevékenységet?*

НД Én nem mondanám, hogy a kiadók olyan nagyon alábecsülik a lektori munkát. Ellenkezőleg, az a benyomásom, hogy minden kiadó igyekszik lektort alkalmazni. Szükség van valakire, aki megkeresi a kihagyásokat, pontatlanságokat, mert ezek elkerülhetetlenek, a legjobb fordítókkal is megesnek. Igaz, sajnos a lektor sem tévedhetetlen. Úgy gondolom, ha elhagyják a gondos lektori munkát, annak oka

a határidő szorítása és a pénzhiány lehet. És hadd pontosítsak: én nyelvi lektor vagyok, a fordított szöveg helyességét, eredetihez való hűségét ellenőrzöm. A stíluslektorálás egy másik szakma, és inkább ezt hanyagolják el. Annak idején egész lektorbizottságok működtek, köztük az adott idegen nyelv ismerőivel és bulgaristákkal, akik újra és újra elolvasták a fordításokat. Én különben eddig olyan szerencsés voltam, hogy csupa olyan kolléga szövegeit lektoráltam, akik mindent gondosan kimunkálnak és ellenőriznek. Igazi élvezet volt velük dolgozni. Ha mostanában valamit igazán elhanyagolnak, inkább a korrekt

днешни истории. За мен именно класиците проправиха пътя към унгарската култура, любовта ми към унгарската литература минава през тях. През годините на социализма се е превеждало много и в днешно време почти нищо не е останало за превод от класическите произведения. Но слава богу, намират се творби, които вероятно поради някакви идеологически причини не са отговаряли на тогавашната конюнктура, като „Нерон, кървавият поет“. Явно навремето някой е решил, че историята за този император няма да е толкова интересна или социално значима, още повече, че на български вече са видели бял свят „Нерон“ на Александър Кравчук и „Quo vadis“ на Хенрих Сенкевич.

Наглед текстът е лесен, но захванеш ли се с него, виждаш, че нещата не стоят така. Ритъмът е особен и е неразделна част от повествованието. Четях на глас, за да го усетя, да вляза в синхрон с мелодиката му. При превод това е изпитание – все едно да предадеш същата песенност, но с други ноти. Личните имена и названията на местности и селища също ме поизмъчиха. Как например е възможно едно и също име да се транскрибира от латинисти по два различни начина – Аникет и Аничет, Мизен и Мизенум? В крайна сметка за тези проблемни случаи се доверих на вариантите, които ми даде доц. Анна Николова. Именно на нея, за мен безспорен авторитет сред латинистите, дължа и съм изключително благодарна за прекрасните преводи на текстовете от латински – в началото на Светоний и Тацит и по към края на откъса от „Фарсалия“. До последното прибегнах, защото реших, че така е по-почтено, самият Костолани е направил поетически превод по подстрочник от латински. Видях, че превод на превод на превода не води до нищо хубаво. Понякога се обърквах в хронологията, защото че-

тях едно в справочниците и друго при Костолани. Нещата си дойдоха на мястото, когато разбрах, че самият Костолани първо е написал книгата и едва след това е прочел историците; за него историята е само фон, на който да опише личността на Нерон. Имаше места в романа, които ме озадачиха с нелогичността си, нещо нетипично за писател като Костолани. Оказа се, че се дължат на издателя; изданието, по което работех, е имало пропуски тук-там в текста, буквално изгървани думи и изречения, затова накрая сверих превода с текста, посочен в критическото издание на романа, което претендира за най-голяма точност. Не видях единомислие и по въпроса на какъв точно инструмент е свирил Нерон – дали е лира, цитра или китара. Оказва се последното, но през 2015 г. звучи странно да кажеш, че Нерон е свирил на китара, макар и през 64 г. Консултирах се и с редакторката си и в крайна сметка се спрях на варианта с лирата.

Освен това четох много справочна литература, всичко, каквото намерех за Нерон на български, немски, английски, руски. Но това са нормалните преводачески усилия. Трябваше да „отида“ в античния свят, да живея с героите, да вляза в техните домове, да почувствам атмосферата, да вкуся от техните храни, забавления, тревоги.

За времето си – 20-те години на XX век – романът е приет много положително от литературната критика в Унгария. В началото доминират кратките отзиви и критики, последвани от обобщени анализи на романите на Костолани, след това докъм края на Втората световна война спорадично излизат кратки статии или студии. Началото на периода на мълчание по отношение на Костолани е 1945 г. – нито романите му, нито стиховете му могат да бъдат публикувани. Съответно няма нито положителни, нито отрицателни критики и това е свързано

bizonyos problémákra, de egyúttal meg is kell őriznem a fordító stílusát, nem kényszeríthetem rá a magamét. Másrészt viszont a lektori szerepkör megadja nekem azt az örömet, hogy olyan könyveken is dolgozhatok, amelyek fordítására nem engem kértek fel. S hogy el ne felejtsem: a lektornak nem csak hozzáértőnek, hanem jóindulatúnak is kell lennie. Nem szabad a kákán is csomót keresnie, hiszen világos, hogy ugyanazt a dolgot még legalább két különböző módon ki lehet fejteni. Ha a fordító már kiválasztott egy jó megoldást, mi értelme megváltoztatni? Elengedhetetlen feltétel, hogy a fordító és a lektor megértsék, közös a céljuk: hogy az olvasó a lehető legjobb olvasnivalót kapja a kezébe.

EB *Mi a véleményed a nyersfordítás alapján készült versfordításokról? Milyen mértékben közelítik meg vagy távolodnak el az eredetitől?*

EB Úgy gondolom, fölösleges azon vitatkozni, hogy helyes-e így fordítani. Ritkán áll elő az a szerencsés helyzet, hogy valaki egyszerre ismeri jól a magyar nyelvet és rendelkezik költői tehetséggel. Ha a fordító képes visszaadni a vers formáját, tartalmát és szellemét, csinálja. De aki csak az egyikre képes, átadni a tartalmat és jegyzeteket készíteni a formával kapcsolatban, az jobb, ha másnak engedi át a lehetőséget, hogy visszaadja a mű szellemét. Más kérdés, hogy aztán ez sikerül-e. Én személy szerint nem fordítok költészetet, de nyersfordításokat már készítettem, és például Utassy József egyes, szerintem lefordíthatatlan és bolgáruul visszaadhatatlan verseiből Ivan Canev interpretációjában nagyszerű művek születtek. Egyvalami viszont kissé bosszantó: sértőnek találok, hogy a nyersfordítás készítőjét sokszor nem értékelik kellőképpen. Ez alatt azt értem, hogy gyakran még csak fel sem tüntetik a nevét.

EB *Szeretnék visszatérni a legutóbbi, nemrég megjelent fordításodra, Kosztolányi Néró, a véres költőjére. Milyen helyet foglal el ez a regény a magyar irodalomban, s hogyan fogadják Ma-*

gyarországon és a világban?

ND Mindig nagyon szerettem volna magyar klasszikusokat fordítani, azon általános vélekedés ellenére, hogy már elavultak és nemigen érdeklik a mai olvasót, aki modern történeteket kíván. Számomra viszont éppen a klasszikusok törtek utat a magyar kultúra felé, általuk szerettem meg a magyar irodalmat. A szocializmus idején sok megjelent közülük bolgáruul, s napjainkra alig maradt lefordítani való klasszikus. De hál'Istennek vannak olyan művek, mint a *Néró, a véres költő*, amelyek valószínűleg valamilyen ideológiai okból nem fellettek meg az akkori politikai rendszernek. Valaki nyilván úgy döntött, e császár története nem elég érdekes vagy társadalmilag jelentős, annál is inkább, mert akkor már napvilágot látott Alekszandr Kravcsuk *Néró* és Henryk Sienkiewicz *Quo vadis* című művének bol

по-скоро с официалната културна политика, отколкото със съдържанието на романа. През 1957 г. романът излиза отново след дългата пауза, публикувана е унищожителна критика за писателя, но въпреки това книгата е разграбена. Опитите на комунистическата литературна пропаганда след събитията от 56-та са Нерон да бъде представен като един предфашистки образ. Първата лишена от идеологически окраски студия излиза едва през 1973 г. През 1985 г. във връзка със стогодишнината от рождението на Костолани неговото творчество е реабилитирано. От първите си публикации в списание „Нюгат“ досега романът е претърпял близо 30 издания в Унгария със споменатите прекъсвания. Романът никога не влиза в официалния учебен материал, но си остава популярен.

Първото признание от чужбина идва с писмото на Томас Ман. Не съм чувала за друг подобен случай: писател от ранга на Томас Ман да се обърне така възторжено към свой млад събрат. Освен това романът почти светкавично е преведен и на италиански, френски и английски език. Авторът е видял издаването на романа си и на руски, полски, холандски и хърватски. Имало е известни проблеми със заглавието в англоезичния свят, където според Костолани имало табу над думата „кръв“ и затова се налага да променят заглавието. В Америка пък се осмелили да запазят оригиналното заглавие, там обаче се възмутили не толкова от думата „кръв“, а от другата: „поет“. И немската, и английската критика приемат добре романа. С българското издание езиците, на които е преведен, стават седемнайсет.

fordítás alapján fordította le. Beláttam, hogy a fordítás fordításának fordításából semmi jó nem származna. Néha belezavarodtam a kronológiába, mert mást olvastam a kézikönyvekben és mást Kosztolányinál. Aztán minden a helyére került, amikor megtudtam, hogy Kosztolányi előbb írta meg a könyvet, s csak azután olvasta a történeszeket; a történelem számára csak háttér volt, melyre megrajzolhatta Néró személyiségét. Voltak helyek a regényben, amelyek meghökkentettek logikátlanságukkal, ami egyáltalán nem jellemző egy olyan írónál, mint Kosztolányi. Mint kiderült, a kiadó miatt volt; a kiadásban, amellyel dolgoztam, itt-ott kimaradtak részek, a szó szoros értelmében kihagytak egy-egy szót vagy mondatot, és ezért végül úgy döntöttem, a legnagyobb pontosságra igényt tartó kritikai kiadásban található szöveghez igazodom. Abban a kérdésben sem volt egyetértés, hogy Néró pontosan milyen hangszeren játszott: „lírán” (lant), „citrán” (citera) vagy „kitarán” (kithara). Mint kiderült, az utóbbin, de 2015-ben furcsán hangzana, ha azt írnánk, hogy Néró Kr. u. 64-ben gitáron játszott (a „kitara” szó bolgáruul egyaránt jelöli a kithara nevű ókori hangszert és a modern gitárt – a ford. megj.). Tanácskoztam a lektorommal, s végül a „lira” mellett döntöttem. Emellett rengeteg szakirodalmat olvastam, mindent, amit csak Néróról bolgáruul, németül, angolul és oroszul fellelhettem. Ez azonban nem különleges, a fordítói munkával jár. „Viszsa kellett mennem” az antik világba, hogy a regényhősök között éljek, belépjek az otthonukba, átérezzem a hangulatot, belekóstoljak az ételeikbe, szórakozásaikba, aggodalmaikba. A maga idejében – a XX. század húszas éveiben – a regény a magyar irodalomkritikusok körében igen kedvező fogadtatásban részesült. Eleinte a rövid ismertetőik és kritikák voltak többségben, ezeket Kosztolányi regényeinek összefoglaló elemzései követték, majd körülbelül a második világháború végéig rövid cik-

kek vagy tanulmányok jelentek meg. Kosztolányi vonatkozásában a hallgatás korszakának kezdete 1945 – ettől kezdve sem regényei, sem költeményei nem jelenhettek meg. Ennek megfelelően sem pozitív, sem negatív kritikák nem születtek a Néróról, s ennek oka inkább a hivatalos kultúrpolitikában, mint a regény tartalmában keresendő. 1957-ben aztán hosszú szünet után ismét kiadták, s bár az íróról megsemmisítő kritika jelent meg, a könyvet szétkapkodták. Az 1956-os események után a kommunista irodalmi propaganda arra törekedett, hogy Néró alakját a fasizmus előfutárának láttassa. Az ideológiai színezettől mentes első tanulmány csupán 1973-ban született meg. 1985-ben Kosztolányi születésének századik évfordulója alkalmából munkásságát rehabilitálták. A *Nyugat* című folyóiratban való első megjelenése óta a regény a fent említett megszakításokkal közel harminc kiadást ért meg Magyarországon. Soha nem lett kötelező olvasmány, de máig népszerű. Az első külföldi elismerést Thomas Mann levele jelentette. Nem hallottam még más hasonló esetről: hogy egy Thomas Mann szintű író ilyen elragadtatással forduljon egy fiatal pályatárshoz. Emellett a regényt szinte villámsebességgel fordították le olaszra, franciára és angolra. A szerző megérte regénye orosz, lengyel, holland és horvát kiadásának megjelenését is. Az anglofon világban volt némi probléma a mű címe körül: Kosztolányi szerint ott a „vér” szó tabunak számított, s ezért meg kellett változtatni a címet. Amerikában mégis megkockáztatták, hogy megtartják az eredeti címet, ott viszont nem annyira a „véres”, mint inkább a „költő” szón háborodtak fel. A regényt mind a német, mind az angol kritika nagyon kedvezően fogadta. A bolgár kiadásal a nyelvek száma, melyekre lefordították, tízenhétre emelkedett.

Kovács Gergely Lajos fordítása

КРОТКО ПРЕВАЛЯЩ, тъжно усмихнат есенен ден, ала от тия, дето нощем връз границата се сипе снежна роса.

Под големия орех обла мелничарска маса, досами нея девойче като капка. Стърже ореха с плосък речен камък, бели прясната ципа на ядката и си похапва от нея; току поглежда към дългнестото момче, което се е проснало на тревата и се е захласнало в небето.

– Как ти викат?

– Гашпар, Гашпар Врана.

– А мен Анушка, викат ми и малката Анна. На ти орех, Гашпар – и му подхвърля един.

Момчето го хваща:

– Благодаря ти, малка Анна – и орехът се пропуква между пръстите му.

– Колко си силен! – чуди се детето и дори забравя да яде.

Горе на дървото нещо изцвърчава, орех пада на каменната маса. Точно пред девойчето.

– Ах!

– Катеричка – казва момчето.

– Задига ми орехите. Можеш ли я хвана?

– Не. Но мога да я прострелям.

– Ами, стреляй тогава! – нарежда малкото момиче.

– Пази тишина.

Момчето се измъква крадешком и се връща с лък и стрели.

– Не мърдай!

Внимателно се прокрадва към дървото; момиченцето го гледа ококорено; устенцата – отворени, ръцете – на гърдичките.

Гашпар улавя с поглед животното. Коленичи. Стрела на лъка, пристяга старателно, прицелва се, бързо отпуска.

– На ти!

Буйно опашатото животно тупва право на масата, както орехът преди това; стрелата е минала през малкото телце.

– Майчице!

Гашпар отива до катеричката, измъква стрелата, хваща мъртвото животно за опашката и го провесва пред детето:

– На ти катеричката.

Но то ужасено закрива очи.

– Не ми я показвай! Защо я уби? Убиец си ти, Гашпар!

И с плач, хълцане и олюляване побягва към къщата...

Вътре в голямата сумрачна одая с тавана с откритите греди двамина до дългата маса, един срещу друг. На масата – стара, изтъркана кожена торба, в ръцете им стомни вино. И дума единият: висок, слаб, с тясно лице и гърбав нос, провиснали

SZELÍDEN ÖREGEDŐ, szomorúan mosolygó őszi napon, de amikor éccakára hóhar-mat hull a határra.

A nagy diófa alatt kerek malomkő asztal, mellette csepp kis leány. Tördösgeti a diót lapos vízikővel, hámozgatja a friss belet és eszegeti; eccer-eccer odapillant a hosz-szú fiúra, aki a gyepen fekszik hanyatt, és az eget bámulja.

– Hogy hívnak téged?

– Gáspárnak, Varjú Gáspárnak.

– Engem Annusnak vagy kis Annának. Nesze dió, Gáspár – és odavet egyet.

A fiú elkapja:

– Köszönöm, kis Anna – és roppan is már a dió a két ujj között.

– Erős vagy! – csodálkozik a gyermek és enni is elfelejt.

Fenn a fán cincogás, és dió pottyан a kőasztalra. Éppen akis leány elé.

– Jaj!

– Cibóka – mondja a fiú.

– Lopja a diót a tolvaj. Meg tudod fogni?

– Nem. De meglőhetem.

– Lődd meg hát! – parancsolja a csepp leány.

– Ülj csendben akkor.

A fiú elosont, és íjjal jött vissza, meg tollas vesszőkkel.

– Ne moccanj!

Vigyázva sompolyog a fa körül; a kis lány kerekre nyitott szemmel bámulja; a szája nyitva, keze a mellén.

Gáspár szeme megkapja az állatot. Letérdel. Vesszőt a húrра, gondosan feszíti, céloz, és hirtelen elpattintja.

– Na!

Éppen az asztalra hull a lombos farkú állat, mint előbb a dió; kis testét keresz-tüljárta a vessző.

– Jaj Istenem!

Gáspár odamegy, a vesszőt kihúzza a cibókából és a döglött állatot farkánál fog-va a gyermek elé tartja:

Itt a cibóka.

De az rémülten tak

мустаци и дребни сини очи; ръцете му върху торбата:

– Тук е всичко, с което потеглих от това място преди шестнайсет лета. Торбата е на тате; старата книга наследих от дядо; месалчето – мое си беше; в едното ъгълче пришити пет талера: за из път от кръстника ми.

Другият – нисък, пълничък мъж, мургав, кръглолик; бели мустаци, бял перчем – кима:

– Тъй е, и аз помня; всичко си опазил, всичко си донесъл. Само шестнайсетте години, дето минаха оттогаз, не си върнал. Те не се прибраха с теб у дома.

Тихо дръннаха двете стомни и в старата къща, в грохналата тишина възкръснаха отново шестнайсетте дълги години, нещо повече, цял един отминал живот. Хора, които са били, истории, които са минали, работа и веселие, сълзи, изтекли от очите и сподавени, погребани горчилки, луда радост и потни и кървави борби; всичко, малко и голямо, сериозно и смешно отново оживява тук, размества се, говори, плаче и се смее пред очите на двамината, в здрачната стая.

И в голямата тишина, словото на времето – вечно живо и търкалящо се само напред: със сух глас, на пресекулки, и отново продрасква дървесният червей и по масата се сипе ситният бял прах от черните дъбови греди...

... Никога не бе имало веселба като тази на Враневците от Валка. Откак Миклош Врана се ожени, сякаш вечно траеше сватбата му. Отпървом с многото гости, после с по-малко, а накрая и без гости. Кой ти гледа!

– Това му е лудостта на Миклош – разправяха земляците и не се и чудеа много-много. Защото от прастари времена всички Врана си имаха по един луд. На тия им беше този.

Момчето, единствено дете, израсна във веселия дом като всички останали деца от весели къщи: без някой да му обръща внимание.

Един ден се спомина жената. Умря весела. Устата ѝ беше застинала в усмивка и в смъртта. По онова време Янко беше на осемнайсет години: слаб, с източена снага, възтънък, с тясно лице и гърбав нос, с дребни сини очи. Още тогава. Беше есенно време, но по-скоро началото на зимата; попрехвърляше снежец и земята беше замръзнала. И момчето знаеше, че вече си нямат нищо.

След погребението бащата запита:

– Янко, ти как я мислиш? Какво ще стане с нас?

Синът не отговори, но на другия ден напусна дома.

Бащата си подсвиркуваше на чардака и гледаше кълбестите снежни облаци, когато Янко му рече:

– Бог да те благослови, тате! – и спря чак в Дялу.

Крепостният тъмничар господин Матяш Замбо – роднина по майчина линия, – веднага го цани за ловец.

Две години почти нямаше вест за баща си; и тогава едни хора му казаха да се връща у дома.

– Няма да го бъде дълго уважаемият господин – добави човекът.

Начаса се прибра.

В пруста гореше огън, отвън – хубав, топъл и обсипан с цветя майски ден.

sarkába kötve öt tallér: keresztapám uram útravalója.

A másik – kicsi, kövéres ember, barna és kerek arcú; fehér a bajusza, fehér az üstöke – bólint:

– Igaz, emlékszem; mindent megőriztél, mindent visszahoztál. Csak azt a tizenhat esztendő, ami azóta eltelt, azt elhagytad. Az nem jött haza veled.

Halkan koccant a két csupor és az öreg házban, vénülő csendben tizenhat hosszú esztendő és még több, egy egész élet, aki elmúlt, támadott fel újra. Emberek, akik voltak, történetek, amik elmúltak, munka és vigasság, szemekből kicsordult könnyek és visszafojtott, eltemetett keserőségek, duhaj örömök és verejtékes, véres tusakodások; minden-minden, kicsi és nagy, komoly és nevetséges itt él újra, keveredik, beszél, sír és kacag a két ember szeme előtt, a homályosodó szobában.

És a nagy csendességben, mint az örökké élő, előre- és csak-csupán előrenyomakodó idő szava: száraz hangon, meg-meg-szakadozva, meg újra folytatva perceg az öröklő szű, és az asztalra hull-hulldogál a fekete tölgygerendák finom, fehér pora...

...Soha olyan víg élet, mint a valkói Varjú-portán. Amióta Varjú Miklós megházasodott, mintha örökké tartana a lakodalma. Előbb sok vendéggel, azután kevéssel, azután vendég nélkül is. Mindegy!

– Miklósnak ez a bolondsága – mondogatták az atyafiak és nem is nagyon csodálkoztak. Mert minden Varjúnak idők óta volt valami bolondja. Ennek ez.

A fiú – egyetlen gyermek – úgy nőtt fel a vidám házban, mint ahogy a gyermekek szoktak nagyon vidám házaknál: senki sem törődött vele.

Egyszer aztán meghalt az asszony. Meghalt vidáman. A halálban is kacagóra fagyott a szája. Jankó akkor tizennyolc esztendő volt: sovány, hosszú derekú, keskeny, madárcú, apró, kék szemekkel. Már akkor is. Őszidő volt, de inkább tél eleje; hullongott a hó is kicsit és fagyott volt a föld. És a fiú tudta, hogy semmijük sincs már.

Temetés után szólott

ред; тате се прибра у дома. Беловлас, бледен старик. Устните вечно стиснати, но очите – горят. Боях се от него. Стана нормален като другите люде. Гостуваше на роднините, ходеше по нивите с ратаите; търгуваше с овце, говеда, но най-вече с коне. „Дошъл му е акълът в главата” – разправяха хората. Но аз знаех нещо, което останалите не знаеха. Защото заедно ходехме на Пояната. В двойната торба, праметната през самара, носехме книгите, много книги, но не само, а и съдини от стъкло, медни съдове, инструменти; и представа си нямах за какво са. Носехме всичко в колибата на Илия. Помня също, че навремени по цели седмици оставах у дома сам със слугите, докато татко беше горе в планината. А людете мислеха, че е подкарал животни нанякъде. Един път тъй се случи, че замина и повече не се върна. И Илия не знаеше какво е станало с него. Метнал се в дупките на Талхару и не излязъл оттам. Търсих го навсякъде, търсихме го с хора по горите, разпитвахме по къшлите. И нищо. Сякаш земята го беше погълнала...

– Беше го погълнала. Със сигурност... Янко, я подай ми глътка вино, в стомната до теб е.

Умиращият пи, след това се отпусна назад уморено. Затвори очи и се възцари дълга тишина. В печката огънят угасна и Янко чуваше как баща му трака със зъби.

Отново проговори, по-късно, както беше легнал със затворени очи. С тих, приглушен глас:

– Хубав беше животът, весел, лудешки живот... – и сякаш лицето му направи усилие да се засмее – само тия две години...

Отвори очи и тъй продължи:

– Тия две години, доде бях сам, отново обикалях из Пояна. Искях да го пипна. Знам, че е там. Там, заедно с богатствата си. Несметно богатство, златно, тъй е. Знам! И – сложи шепа пред устата си и прошепуна: – Илия също знае. Той е там сега, под Талхару, пази съкровището... Ходех там денем и нощем, и когато валеше дъжд и в жежко лятно време ходех и търсех. Виках. Ослушвах се. И намерих следата. Тук! – провикна се, изправи се и отвори закопчалката на торбичката. – Тук, виждаш ли тази книга? Там я намерих. Под един камък, в дупка. Само седмица мина, откак я намерих. Оттам трябва да продължиш да търсиш. Книгата сигурно ще каже. Всичко ще каже. В нея е ключът за имането. Само трябва да се отвори ключалката. На мен вече време не ми остана. Ала въпреки това златото е мое. Твое е, Янко. Защото аз си отивам. На Пояната е, там, където и дядо ти става на прах. Почакай... да ти кажа... как да го намериш... почакай... почакай... изворът, дето извира от планината... почакай... ох... почакай...

Гласът му заглъхна, очите се втрениха. Изхълца дважд, свлече се назад. Очите му застинаха. Ръцете му с гърч сочеха книгата с кожената подвързия. Умря...

Момчето трепереше и се боеше. Толкова отблизо е странна смъртта и ужасяваща. Но две години беше обикалял горите, затова сега само пристъпи към леглото и първо посегна да извади книгата от ръцете на баща си... Разтвори я: странни драсканици, не можеше да ги прочете. Гледаше ги втречено.

Прелисти напред, после назад; напразно, никъде не можа нищо да прочете.

tot hajtott valahová. Történt aztán, hogy eccer elment és többet nem jött vissza. Ilia sem tudta, mi lett vele. Bevette magát a Talharu lyukaiba és nem jött elő. Kerestem minde-
nütt és kerestük emberekkel az erdőkön, az isztinákon kérdezősködtünk. Semmi. Mint-
ha a föld nyelte volna el...

– És az is nyelte el. Bizonyosan... Jankó te, adj egy korty bort, ott van a csupor-
ban melletted.

Ivott, aztán hátradúlt a halódó ember fáradtan. A szemét behunyta és sokáig-so-
káig csend volt. A tűzhelyen leégett a tűz és Jankó hallotta, hogy vacognak az apja fo-
gai össze.

Úgy fektében, hunyt szemmel szólt később újra. Csendes, halk szóval:

– Szép volt az élet, vidám, bolond élet... – és arca, mintha kacagni akarna – csak
ez a két esztendő...

Felnyitotta szemét, úgy folytatta:

– Két esztendeig, hogy egyedül voltam, jártam újra a Pojánát. Meg akartam kap-
ni. Tudom, ott van. Ott, a kincseivel együtt. Temérdek kincs, arany, az. Tudom! És – szá-
ja elé tartotta markát, úgy súgta – és Ilia is tudja. Ott van most a Talharu alatt, őrzi a
kincset... Jártam éjjel és nappal, ha hullott az eső és hévséges nyáridőben is jártam és
kerestem. Hívtam. Hallgatóztam. És – megtaláltam a nyomát. Itt! – kiáltott és felült és
a tarisznya csatját kinyitotta -, itt, látod ezt a könyvet? Ott kaptam. Egy lyukban, kő alatt.
Egy hete csak, hogy kaptam. Ott kellene tovább keresni. A könyv bizonyosan meg-
mondja. Mindent megmond. Ebben van a kulcsa a kincsnek. Csak ki kell nyitni a zár-
at. Nekem már nincs időm. De az enyém azért az arany. A tiéd, Jankó. Mert én megyek
el. A Pojánán van, ott, ahol nagyapád is porlad. Várj csak... mondjam el... hogy is ka-
pod meg... várj... várj... a forrás, ahol a hegyből kijön... várj... jaj... várj...

Hangja elakadt, szeme kimeredt. Csukltt kettőt, hátrazökkent. Szeme felakadt.
Keze görcsösen mutatta a bőrtáblás könyvet. Meghalt...

Reszketett a fiú és félt. Furcsa a halál ilyen közlelről és félelmes. De két eszten-
de

Очите му се вторачиха в нищото. Само за миг. След това го обзе страшен гняв и го обля смъртоносна и горчива отрова. От гърлото му се изтръгна пресипнал и неразбираем вик, с всички сили запокити книгата право в лицето на мъртвия си баща:

– Разбойник! Долен лъжец!

Книгата се свлече от мъртвеца на земята, разтворена; после твърдата кожена корица се хлопна. И във внезапната тишина сякаш покойникът изстена веднъж и мъртвешки бледият, треперещ младеж се втренчи с широко отворени очи в разкривеното в усмивка лице на баща си.

Стресна се, когато някой влезе в предверието.

– Мен ли извикахте, уважаеми господине? – попита жената.

Момчето се стегна. Наведе се, вдигна книгата и каза:

– Умря!...

... Погребаха го на третия ден.

Малцина дойдоха на погребението, още по-малко останаха за помена. Но все пак предната къща някак се напълни със земляци и съседи. Там беше и господин Мартон Валкай, а от Монощор дойде господин Тамаш Баша, кръстникът на Янко. Двата Верешови, чичовците на майка му, дойдоха от Фарнашко. Отнякъде намериха и вино, и козунак. А Янко пи, пи на помена на баща си.

Някъде сутринта, гостите се бяха вече разотишли, господин Валкай и господин Тамаш Баша се готвеха да потеглят; рече господин Мартон:

– Янко, синко, знаеш ли, че баща ти нищо не ти остави?

– Остави ми. Един кон, със седло и юзди. И Пояна.

Засмяха се двамата господа, като го чуха.

– Е, с това наследство далеч няма да стигнеш. Какво ще правиш сега?

– Не знам. Не мога да остана тук.

– Вярно е – кимна кръстникът.

– Ще се пробвам нещичко.

– Спри се малко! Пари имаш ли?

– И пукнат грош нямам.

– Не е добре! От коня ще имаш нужда. Ама Пояна? Аз бих я купил.

Това го каза господин Валкай, богатият господин Мартон Валкай...

Янко беше още на пияна глава, трудно му вървеше мисълта. Смутно беше в главата му, замаяно: „Няма да намериш такова сено по границата, никой земяк няма такова пасище; гората брадва не е виждала... само път си няма!... Само че точно път си няма...“ Разбойник, разбойник! – провикна се събралата се в него горчилка... Очите му се спряха на торбата, висеща на закачалката: там е книгата. „Тази книга ще ни каже. Всичко ще ни каже. Тя е ключът...“ Само дето буквите не могат да се четат: Разбойник, разбойник! И видя разкривеното лице на ухиления си баща! И посегна да сложи ръка в дланта на господин Мартон Валкай.

Но сетне приглади глава открай докрай. Ами ако? Ами ако е вярно това, което умирацията говореше, ако макар и само веднъж, докато стояха двамина край одъра, от едната му страна едният му мил син, а от другата – оная с

Kevesen jöttek a temetésre, annál is kevesebben maradtak torra. De azért az első ház valahogy megtelt falubeli atyafiakkal és szomszédokkal. De ott volt Valkai Márton úr is és eljött Monostorról Basa Tamás úr, Jankó keresztapja. A farnasi Veresekből ketten is – édesanyja bátyjai. Bor is került valahonnan, kalács is. És Jankó ivott, ivott az édesapja torán.

Reggel felé, a vendégek már elmentek, Valkai úr és Basa Tamás úr készülődben; mondja Márton úr:

– Jankó fiam, azt tudod úgy-é, hogy apád után semmid se maradt.

– De maradt. Egy ló, nyergestül, kantárostul. Meg a Pojána.

Mire mind a két úr kacagott.

– No, evvel a jussal nem jutsz messzire. Mit kezdesz most?

– Nem tudom. Itt nem maradhatok.

– Ez igaz – bólintott keresztapja.

– Próbálok valamit.

– Jó, de megállj! Van-e pénzed?

– Egy polturám se.

– Baj! A lóra szükséged lehet. De a Pojána? Azt megvenném.

Ezt Valkai úr mondotta, a gazdag Valkai Márton úr...

Jankó ittas volt egy cseppet és nehezen ment a gondolkodás. Zavarosan kóválygott a feje: „Olyan fű nem terem a határon, olyan legelője nincsen egy atyádfiának is, az erdőt még nem járta balta... csak útja nincsen! ...Csak éppen útja nincsen...” Zsivány, zsivány! – kiáltott benne a keserűség... Szeme a fogason lógó tarisznyán: abban a könyv. „Ez a könyv megmondja. Ez mindent elmond. Ez a kulcsa...” Csak olvasni nem lehet a betűket: Zsivány, zsivány! És látta vigyorogni apja torzon megcsúfolt orcáját! És már nyújtotta kezét, hogy beletegye Valkai Márton úr tenyerébe.

De aztán végigsimította fejét. Hátha? Hátha van igaz

косата, е казал истината. Ако на Пояна има съкровище?

На Янко още му беше замаяна главата от изпитото.

– Не! Пояна не се продава!

Господин Валкай вдигна рамене: „И така става.“

Но кръстникът му, господин Тамаш Баша, родом от Борша, пристъпи към него и сложи ръка на рамото му.

– Така да е! Баща ти достатъчно прахоса, не започвай и ти. Давам ти пет сребърни венециански талера. Ето ти и едно писмо, което ще отнесеш на господаря на Дева, моя роднина. Той ще направи това, което веднъж в живота си ще поискам за моя кръщелник. След това някак си нещата ще продължат...

Така се случи, така!

... И шестнайсет години по-късно, в грохналата тишина, в голямата вехта одая възкръсна и се разлюля всичко, което някога се беше случило. Бодро и пъргаво си пробиха път напред старите сенки, стари думи, старите хора, и разкривеното в подигравателна и ужасяваща усмивка лице на опозорения покойник. Следващите години се изнизаха по-бързо и по-бледо: в крепостта Дева при господаря Бетлен; после, тъй се случи, при княза във Фехервар. Фогараш и гъстите лесове на Ѓорген. И величествената крепост на Вайдахуняд. Задоми се, разбира се. След година жената го напусна: умря. Остави му сираче. Молдова, Турция. В окъпания в злато Истанбул до кетхюда, трансилванския пратеник. Хей! А сега, най-сетне при майстора-ловец господин Ищван, в имението в Дялу. Примоли се да дойде тук, защото жадуваше за дома. А какво ли прави Пояна? Веят ли ветровете между борове на Вледяса?

Не! Няма да ходи в крепостта; не е за него тя. Ще живее горе в планините. На Пояна...

– На Пояна ли?

– Там, там. Ама ще дигна една колиба и ще оградя двор. Имам няколко коня, от харната молдовска порода; горските ще доведат овцете, няколкостотин глави. Добитъкът ще е тук още тази седмица...

Тъй рече Янош Врана.

И после другият, старият господин Тамаш Баша:

– Синът ми умря; а после и снаха ми; оставиха ми в наследство едно момиченце. Дъщеря ми – може би помниш, беше кърмаче, когато си замина оттук – се ожени за Миклош Ебени; голям господар, нотариус в канцеларията, от коложварско семейство. После умря шуреят, Мартон Валкай. Две години минаха оттогава...

– Дворът ни на кого остана?

– На зет му. Мартонка Баняи се ожени за Ержи Киш. В добри ръце е. Сега там живее управителят...

Умълчаха се, гледаха как миналото се изнизва пред очите им. А отвън тихо и незабележимо ръмеше есенният дъжд...

Превод: Нели Димова

zasodott, igaz. Az asszony egy esztendő múlva otthagya: meghalt. Egy árvát hagyott neki. Moldova, Törökország. A kapitáha mellett aranyos Isztambul. Hej! Most végre István úrnál, a gyalui uradalomban vadászmester. Mert vágyott haza, idekérdezett. Vajon mit csinál a Pojána? Hogy fújnak a szelek a Vlegyásza fenyői között?

Nem! A várba nem megy; nem neki való az. De fenn a hegyekben fog lakni. A Pojánán...

– A Pojánán?

– Ott, ott. Bár egy hurubát húzok oda fel, és egy udvart keríték el. Volna néhány lovam, jó moldovai fajta; juhot is hajtának a gornyikok, néhány száz darabom nagyon. A héten itt is lesznek az állatok...

Így Varjú János.

A másik, öreg Basa Tamás úr:

– A fiam meghalt; a menyem is; egy kis leánykát örököltem tőlük. A leányomat – emlékszel tán, szopós volt, amikor te innen elmentél – Ebeni Miklós vitte feleségül; nagy úr, nótárius a kancelláriában, kolozsvári família. Aztán Valkai Márton sógorom meghalt. Két esztendeje...

– Kinek maradt a mi udvarunk?

– A vejié. Kis Erzsit Bányai Mártonka vitte feleségül. Jó kézben van. Most az ispán lakik benne...

Hallgattak már és néztek a múlt után, ahogy az szemük előtt elsuhan. Kinn pedig halkán, észrevétlenül megeredt a szitáló őszi eső...

тели с тяхна професионална и искрена игра. Имах възможност да се докосна и до двуезичното издание на списание „Хемус“, което представя по изключително стойностен начин българската проблематика в литературата и изкуството. Така не само се поддържа, но се издига българският дух. Смятам, че дейностите на Българското дружество в България може да бъде пример не само за общности в диаспора, но и за българите в България. Благодаря на тях, благодаря и на авторите, създали тази прекрасна книга, на издателство „Арка“, което ни даде възможност да се докоснем до нея, както и на Унгарския културен институт в София, който организира представянето на книгата и във връзка със създадената изложба, посветена на българските градинари.

болгар közösség erős integrációját a fogadó társadalomba, de egyúttal foglalkoztatottságuk jellegének megváltozását is – a kertészettől az olyan értelmiségi szakmák irányába, mint mérnök, építész, író, tanár...

A kulturális kapcsolatok és kölcsönhatások különleges fontossággal bírnak a bolgár–magyar viszonyban. Már a bolgár újjászületés korában kimutathatók, amikor a könyvnyomtatás a bolgár nemzet öntudatra ébredésének feltétele volt. Jonka Najdenova *Budapest és a bolgár kulturális újjászületés* című tanulmánya a kulturális kölcsönhatások sokoldalú, széles idő- és térbeli keretek között megvalósuló megnyilvánulásait mutatja be, amelyek közt kulcsszerepe volt a bolgár könyvkiadásnak.

E kapcsolat nem csupán világi téren, hanem az egyházi ünnepek körében is kimutatható, mint ahogy azt Szava Szivriev *Az Úr ünnepeinek megünnepléséről Kiril Pejcsinovics hieromonach Tükör (Buda, 1816) című művében* c. cikke oly szemléletesen leírja.

A kulturális kölcsönhatások nem maradtak epizódyszerű jelenségek – nekik köszönhetően épült ki a „metszésponatok kultúrája”, hogy Penka Vátova nevezi. Mint írja, „a tradíció–modernitás, bolgár–magyar, hazai–univerzális vonatkozásában értelmezett, metszésponatosság’ jellemzi a magyarországi bolgárok kulturális létének tartalmát, melyet a közösség tudatos és tudat alatti motivációi hoznak mozgásba, hogy megszilárdítsák és kibontakoztassák arculatukat, mely a gazdasági körülményeken túl jön létre, s mely ma már nem emigráns és tipikusan kisebbségi jellegű, hanem sajátosan rájuk jellemző”. E „metszésponatos kultúra” megnyilvánulásai az immár húsz éve megjelenő Haemus című folyóirat és a Malko Teatro színtársulat, melyek a magyarországi bolgár közösség komoly eredményeinek tekinthetők. A Malko Teatro jellemzőit Teja Szugareva elemzi *A Malko Teatro szinkretikus művészete: párbeszéd Kelet és Nyugat határán* c. írásában, ahol a társulat művészi újításait európai kontextusba helyezi.

Néhány éve plovdivi vendégszereplésük alkalmával személyesen is volt szerencsém megtekinteni egyik előadásukat. Professzionális és őszinte játékuk egyetlen nézőt sem hagyott közömbösen. Lehetőségem volt kézbe venni a *Haemus* kétnyelvű kiadványát is, amely rendkívül magas színvonalon mutatja be a bolgár irodalom és művészet problematikáját. Ily módon a bolgár szellemiséget nem csupán fenntartja, hanem erősíti is. Meggyőződésem, hogy a Magyarországi Bolgárok Egyesülete példaként szolgálhat nem csupán a diaszpórában élő közösségek, hanem az anyaországi bolgárok számára is. Szeretnék köszönetet mondani nekik, a szerzőknek, akik megalkották ezt a csodálatos kötetet, az Arka Kiadónak, amelynek köszönhetően kézbe vehetjük, valamint a szófiai Magyar Kulturális Intézetnek, amely a bolgárkertészeknek szentelt kiállítással összefüggésben megrendezte a könyv bemutatóját.

Kovács Gergely Lajos fordítása

имена, прочее, са твърде старинни: те са записани в края на средновековието, но очевидно произхождат от още по-древни времена. Най-сетне, в края на миналия век всред старите иноци на Рилската обител все още се носело предание за някакви дарения, които някога цар Петър бил направил на обителта. При личността на тези сведения – които, трябва да се изтъкне, идват от различни по време и произход извори – би било твърде пресилено да отричаме изцяло правдоподобността на тази случка в живота на Рилския светец. Очевидно, въпреки всички притурени, приказни подробности, в дъното на преданията лежи някаква истинска случка. Желанието да се срещне със светеца е можело много естествено да се породи у царя: то отговаряло на неговия нрав, както и на общия дух и обичаите на времето. Днес, обаче, ние твърде мъчно можем да установим истинските подробности. Дали царят наистина се бил запътил за Рилската пустиня, но поради нейната непроходимост или поради някакви други причини се принудил да се завърне назад, без да види светеца? Или пък трябва да допуснем, че цар Петър изпратил някакви дарове на отшелника от Рила, а после преданието изплело около това царско дарение цяло приказно повествование? Едното и другото предположение са напълно вероятни. От думите на светеца би следвало да заключим, че сношенията между него и цар Петра трябва да се отнесат към началото на Петровото царуване – във всеки случай, доста време преди 941 г.

Признанието на св. Иван Рилски, едновременно с това, разкрива донякъде подбудите, които са го накарали да прояви онази въздържаност спрямо царя, която така ясно е изтъкната в преданията. Ако това е вярно, то би ни разкрило една любопитна страна в отношенията между държава и църква в нашето средновековие. Знае се, че установяването на християнството като държавна религия в България, тържеството на новата вяра, както и учредяването и закрепването на християнската църква в страната се е дължало главно на заляганията на тогавашните български владетели. Владетелят, поради това, придобивал широки и почти неоспорими права на вмешателство в живота и дейността на новосъздадената българска църква. Той не само определял общата църковна политика на държавата, но си присвоявал права за надзор и разпоредителство в църковния живот, например за разпределение на църковните области, за назначение на висшето духовенство, за свикване на църковни събори, изработване на решения по църковно-догматични въпроси и прочее. Притежаваме малко данни за някакво противодействие отстрана на църковниците против това вмешателство на държавната власт в църковния живот. Църкви и манастири с готовност приемели покровителството и даренията на светските владетели, но затова пък със същата отстъпчивост трябвало да понасят и тяхното вмешателство в своя живот. Отказът на Рилския отшелник да се срещне с владетеля и да приеме неговите дарове не би ли трябвало да се тълкува именно като проява на желание да се запази разграничението между духовна и светска власт? В такъв случай, това трябва да се посочи като един от най-редките случаи на противодействие отстрана на духовенството против попъзновенията на светската власт. А това можел да стори наистина само онзи, който с твърда и непоколебима воля се отричал от „света“ и от всичко „в света“.

ЗДРАВКА ЕВТИМОВА

Егна и съща река
(Откъс)

ZDRAVKA EVTIMOVA

Ugyanaz a folyó
(Részlet)

X E M Y C

брой 1/2017 · година xxvi

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството
на българите в Унгария* през 1991 г.

Издание на *Българското
републиканско самоуправление*

Отговорен издател
г-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44

ISSN 1216-2590

H Æ M U S

1/2017 szám · xxvi évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a *Magyarországi Bolgárok Egyesülete*

A *Bolgar Országos
Önkormányzat* kiadványa

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1062 Budapest, Bajza u. 44.

ISSN 1216-2590

